

POLOŽAJ »NOVIH« MANJŠIN IN PRISELJENCEV V SLOVENIJI

dr. Janja Žitnik Serafin, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

UDK: 331.556.44(497.4)

JEL: Y800

Povzetek

Avtorica na podlagi že zaključenih terenskih raziskav in relevantne literature povzema podatke in opažanja o izobrazbeni sestavi ter socialno-ekonomskem in kulturnem položaju »novih« manjšin in priseljencev v Sloveniji. Na kratko predstavi dokumente, ki navajajo integracijska načela Republike Slovenije, in problematizira koncept (etnične, kulturne, verske) strpnosti, ki ga opredeljuje kot subtilnejšo obliko nestrpnosti. V nadaljevanju primerja položaj »novih« manjšin in priseljencev v Sloveniji s položajem slovenskih izseljencev od konca 19. stoletja do 2. svetovne vojne. Opozarja na najnovejše dejavnosti glede vključitve priseljencev v naše okolje in ugotavlja, kaj je še treba storiti.

Ključne besede: priseljenci v Sloveniji, »nove« manjšine, strpnost, neenakopravnost, integracijska strategija

Abstract

On the basis of field work results and relevant literature, the author summarizes the data and observations on the educational structure as well as the social-economic and cultural position of the "new" minorities and immigrants in Slovenia. She briefly presents the documents containing the integration principles of the Republic of Slovenia, and raises doubts concerning the concept of (ethnic, cultural, religious) tolerance, defining it as a subtle form of intolerance. She compares the position of the "new" minorities and immigrants in Slovenia with the position of Slovenian emigrants between the end of the 19th century and World War Two. She points to some most recent activities in the field of the integration of immigrants in Slovenia and establishes what still needs to be done.

Key words: immigrants in Slovenia, "new" minorities, tolerance, inequality, integration strategy

1. UVOD¹

V zadnjih treh letih je prišlo do nekaterih pozitivnih premikov glede vsestranske integracije priseljencev in pripadnikov t. i. »novih« manjšinskih skupnosti v Sloveniji. Dne 22. marca 2007 je bila imenovana medresorska delovna skupina za pripravo migracijske politike v povezavi z ekonomskimi vidiki migracij, v kateri so zastopani Služba vlade za razvoj, UMAR, SURS in osem ministrstev. Junija 2008 je ta delovna skupina pripravila Predlog strategije ekonomskih migracij, ki vsebuje tudi nekatera načelna izhodišča in konkretne ukrepe za enakopravnejšo vključitev priseljencev v okolje. Od 7. do 8. aprila 2010 pa je Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU v sodelovanju z Mirovnim inštitutom in Slovensko filantropijo organiziral posvet na temo integracijske mreže v Sloveniji ter ustanovil dolgoročni interaktivni »integracijski forum« (IF), v

katerem so poleg predstavnikov različnih ministrstev, tj. strokovno-upravnega podsistema, zastopane raziskovalne in nevladne organizacije ter prostovoljna društva, ki delujejo na tem področju. Medresorska delovna skupina je Predlog strategije ekonomskih migracij poslala različnim predstavnikom, povezanim v IF, ti pa so na podlagi priseljenjskih izkušenj v Sloveniji, povzetih v tem članku, v manjših delovnih skupinah do 23. 4. 2010 pripravili dopolnila in pripombe k predlogu.

Dejstvo, da se dosledna terminološka delitev tu obravnavane populacije na priseljence kot prebivalce brez državljanstva države sprejema na eni strani, na drugi strani pa na državljane države sprejema (pripadnike »novih« manjšin), ki so bili do pridobitve novega državljanstva obravnavani kot priseljenci, v slovenskih državnih dokumentih ter znanstveni in širši javni rabi še uveljavlja, povzroča številne nejasnosti. Avtorji v naslovu svojih študij označujejo obravnavane skupine kot »novodobne manjšinske etnične skupnosti« (Čurin Radovič, 2002, str. 232), »nove etnične/narodne skupnosti« (Komac, 2003) in »nove narodne manjšine« (Medvešek in Vrečer, 2005), v nadaljevanju pa nekateri vendarle povsem spontano uporabljajo izraz priseljenci

¹ Članek je delni rezultat raziskovalnega programa Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU (šifra P5-0070), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS iz državnega proračuna. Zahvaljujem se anonimni recenzentki predlaganega besedila za dragocene pripombe, ki sem jih v celoti upoštevala in ki so po mojem mnenju bistveno prispevale h kakovosti tega članka.

za isto skupino prebivalcev (npr. Medvešek in Vrečer, 2005, str. 279 in 281). Ker so med državljani Republike Slovenije tudi ljudje, ki so se priselili v Slovenijo iz kake druge države in so torej ravno toliko priseljenci, kolikor so slovenski izseljenci z državljanstvom države sprejema za nas še vedno izseljenci in jih tako označujejo tudi avtorji pravzaprav vseh izseljenskih študij, se v tem članku pojma priseljenec in državljan Slovenije ne izključujeta. Ugotovitve popisa 2002 kažejo, da je imela ob popisu velika večina priseljenih iz tujine že slovensko državljanstvo. S pridobitvijo državljanstva je vsekakor rešen pomemben del specifično priseljenjskih življenjskih ovir; velik del težav, značilnih za priseljenjske okoliščine, pa ostane tudi po pridobitvi državljanstva. S specifično priseljenjskimi težavami pa se (ne glede na pridobljeno državljanstvo) ne ubadajo le priseljenci, temveč pogosto tudi njihovi potomci.

Pri pričujoči raziskavi sem – razen izsledkov drugih že zaključenih raziskav – upoštevala tudi podatke iz obstoječe *Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji* (2005), ki jo je pod mojim vodstvom izvedlo enajst prostovoljcev, študentov ljubljanske Filozofske fakultete, in sicer v 26 slovenskih mestih z različno gostoto priseljenih iz tujine. Kakor smo avtorji ankete načrtovali, se vsebina odgovorov naših anketirancev nanaša na najrazličnejše vidike njihove ekonomske, socialne, jezikovne in kulturne vključitve v Slovenijo. Da pa bi njihovo dosedanje izkušnje lahko navezala na integracijska načela Republike Slovenije, moram slednja uvodoma na kratko predstaviti.

2. INTEGRACIJSKA NAČELA REPUBLIKE SLOVENIJE

Priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije predstavljajo 90 % vseh priseljencev v Sloveniji. Če delež tistih, ki so se pri zadnjem popisu v tem smislu tudi narodnostno ali regionalno opredelili (6,2 %), primerjamo z deležem prve generacije priseljencev s tega območja v celotni slovenski populaciji (7,7 %), se izkaže, da se je v popisu opredelil za slovensko narodnost ne samo pretežni del druge generacije, ampak tudi precejšen del prve. V raziskavi med ljubljanskimi najstniki, denimo, pa se je kar 22 % petnajstletnikov in 28 % staršev petnajstletnikov opredelilo za eno od jugoslovanskih narodnosti (Dekleva in Razpotnik, 2002, str. 99–100). Tudi nekatere druge lokalne in širše raziskave (Gosar, 2005, str. 27–28; Josipovič, 2006) so pokazale večjo zastopanost drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije v narodnostni sestavi prebivalcev Slovenije od tiste, ki se kaže v vsem dostopnih rezultatih zadnjega popisa prebivalstva.

Državni zbor RS je že 14. 5. 1999 sprejel *Resolucijo o imigracijski politiki Republike Slovenije*, 28. 11. 2002 pa še *Resolucijo o migracijski politiki Republike Slovenije*. Obe že vsebujeta nekaj osnovnih integracijskih načel EU. Tudi

drugi dokumenti Republike Slovenije na tem področju izhajajo iz spoštovanja večkulturnosti, ki je prvo integracijsko načelo. Vztrajajo pri »definiciji integracije kot dvosmernega procesa med državo sprejema in tujcem, ob ohranitvi lastne kulturne in etnične identitete priseljencev« (ARRS, 2006). Iz slovenskih in evropskih dokumentov s področja varstva manjšin in integracije priseljencev v Sloveniji (npr. Svet Evrope, 2003 in 2006) izhaja, da jezikovna integracija priseljencev pomeni enakopravno vključitev priseljenjskih in drugih manjšinskih jezikov med nacionalne jezike, njihova kulturna integracija pa pomeni enakovredno vključitev priseljenjskih in drugih manjšinskih kultur (tradicij, običajev, dosežkov, vrednot, vedenjskih vzorcev, mentalitete in načina življenja) v nacionalno polikulturo in splošne družbene norme. Le v takšnih danostih se namreč priseljencem ne bo več treba obremenjevati s tem, kdaj smejo biti v lastni državi (etnično in kulturno) to, kar so, in kdaj ne.

Prav tako ti dokumenti večkrat omenjajo ukrepe za dejavno preprečevanje marginalizacije priseljencev in ksenofobije, ki jih je treba le še nekoliko podrobneje opredeliti in začeti dosledno izvajati. Javnomnenjske raziskave prinašajo nepogrešljive kvantitativne podatke o obstoju, stopnji in oblikah ksenofobije v Sloveniji (Toš, 2004, str. 416–420, 495–496; Media Watch, 1998–2010).² Kvalitativnejši vpogled v ksenofobne občutke nekaterih pripadnikov nacionalne večine in v še živeče stereotipe o priseljenjih, ki se večinoma porajajo prav iz občutka ogroženosti, pa nam na eni strani omogočajo nekateri slovenski spletni forumi³ in na drugi izkušnje naših anketirancev.

3. STRPNOST KOT SUBTILNEJŠA OBLIKA NESTRPNOSTI

»Tuji pogledi drugih odpirajo vprašanja o nas samih« (Erdheim, 1992), to pa poraja v nas občutke negotovosti in ogroženosti. Na drugačnost se zato odzivamo z dvomi, previdnostjo, rezerviranostjo, pogosto pa tudi z odporom, agresivnostjo, sovražnim govorom in diskriminacijskim odnosom. Protiutež omenjenim oblikam ksenofobije naj bi bila strpnost. Celo Generalna skupščina Združenih narodov je leta 1996 razglasila 16. november za mednarodni dan strpnosti. Tudi

² Po izsledkih raziskav slovenskega javnega mnenja (SJM 2002/2) je npr. kar 62,6 % vprašanih (skoraj dve tretjini) odgovorilo, da bi raje živeli na območju, kjer skoraj nihče ni drugačnega narodnostnega izvora, ali pa tam, kjer je le nekaj ljudi drugačnega narodnostnega izvora. Samo 3,6 % vprašanih je odgovorilo, da bi najraje živeli na območju, kjer je veliko ljudi drugačnega narodnostnega izvora; preostali so bili vseeno ali pa niso vedeli odgovora (Toš, 2004, str. 418).

³ Izsledki raziskave o ksenofobnih občutkih in stereotipih o priseljenjih, ki je izhajala iz »sondažnega« pregleda osemindvajsetih slovenskih spletnih forumov ter sistematičnega pregleda in analize vsebin šestnajstih slovenskih spletnih forumov, so objavljeni v Žitnik Serafin 2008: 109–187. Seveda pa mnenja na teh spletnih forumih verjetno niso večinsko mnenje v Sloveniji.

v slovenskih šolah vzgajajo učence k strpnosti do drugačnih. Učenci z neslovenskim poreklom pa ne želijo, da jih njihovi slovenski sošolci in učitelji zaradi njihove morebitne drugačnosti tolerirajo, temveč da jih spoštujejo in imajo radi. Že sama zasnova strpnosti je namreč lahko docela sporna. Vprašati se je treba, kaj je pravzaprav strpnost in ali strpen odnos do drugačnih zares prispeva k enakopravnosti, vitalnemu sožitju in medkulturni zavesti.

O etnični, kulturni ali verski strpnosti je poleg številnih slovenskih piscev (Krek, 2000; Batagelj, 2003; Kuzmanič, 1994; 2004; Kovačič, 2005; Sardoč, 2009; Lokar, 1986; Širec, 1997; Albrecht, 1998; Zupančič, 2004; Šlibar, 2006; Leskošek, 2005; Klepec, 2007, in mnogi drugi) pisala nepregledna množica tujih avtorjev (med drugim Voltaire, 1988). Najuspešnejši slovenski izseljenski pisatelj in družbeni kritik Louis Adamič, eden od praočtov ameriškega multikulturalizma, je na več mestih opozoril, da je strpnost nacionalne večine do priseljencev v resnici le prikrit prezir, osnovan na stereotipih in predsodkih. Adamič poudarja, da je strpnost samo subtilnejša oblika nestrpnosti, ki implicira kompleks večvrednosti nacionalne večine. Strpnost je »le lak na nestrpnosti, ki zlahka počí« (Adamič, 1940, str. 297). Ob neki drugi priložnosti (Adamič, 1946, str. 7) pa je zapisal, da tisti, ki so deležni strpnosti, postanejo »nekako defenzivni«. Strpnost posledično vodi »k negativnim stališčem in odnosom, ki onemogočajo življenjsko pomembno komunikacijo z drugimi ... in tako se vsi znajdemo /.../ ločeni od drugih z nevidnimi prepadi.«

Podobno so razmišljali še drugi družbeni kritiki. Graf (2004, str. 16) piše: »Zavzeti držo strpnosti, ki s superiornega nacionalnega zornega kota odloča o tem, koliko tujega smo pripravljeni sprejeti, ne zadošča več.« Tolerirati pomeni lastiti si avtoriteto odločanja o uresničevanju ali neuresničevanju legitimnih pravic drugih. Šele ko (in če sploh) drugim dopustimo njihovo barvo kože, njihov jezik, vero, obleko, glasbo, običaje, vrednote in način življenja, lahko vse to obdržijo. Vsega tega sicer ne maramo, vendar smo se odločili, da bomo to tolerirali. Ali z Goethejevimi besedami (Goethe, 1897, str. 221): »Dulden heit beleidigen.« – »Tolerirati pomeni aliti.«

4. IZOBRAZBENA SESTAVA, EKONOMSKI STATUS IN KULTURNI POLOŽAJ »NOVIH« MANJŠINSKIH SKUPNOSTI IN PRISELJENCEV

Skupni delež višje in visoko izobraženih v Sloveniji je bil po podatkih popisa najvišji pri slovenskih rnogorcih (19,1 %). Primerjava z mnogo nižjim deležem pri etničnih Slovencih (13,4 %) je vsaj v nekaterih akademskih sferah omajala stereotipno predstavo o visoki izobraženosti Slovencev in nizki izobrazbi priseljencev iz drugih

delov nekdanje Jugoslavije. Po podatkih popisa so po svojem deležu v kategoriji končane 4- do 6-letne visoke šole znatno prekašali etnične Slovence e slovenski Makedonci, Jugoslovani in neopredeljeni, nekoliko slabše pa so se odrezali Srbi in e slabše Hrvati, vendar oboji še vedno precej bolj od Slovencev. Med večjimi manjšinskimi etničnimi skupinami v Sloveniji so nižjo izobrazbo od Slovencev dosegali le Bošnjaki oziroma etnični Muslimani, Albanci in najnižjo Romi (Josipovi 2006, str. 172–173, graf). Ti podatki pa e niso prodrli v zavest širše javnosti in ne v zavest priseljencev, ki se tudi sami vdajajo stereotipnim predstavam oziroma posploševanju o neizobraženosti priseljencev iz drugih delov nekdanje SFRJ.

Sklepanje, da popisni podatki o višji izobrazbi Črnogorcev, Makedoncev, Jugoslovancev, neopredeljenih, Srbov in Hrvatov v primerjavi z nižjo izobrazbo Slovencev pričajo o bolšem socialno-ekonomskem položaju teh etničnih skupin, pa bi bilo prehitro. Pri tem bi namreč spregledali vrsto posebnih dejavnikov, ki vplivajo na njihov socialno-ekonomski status, na kar še posebno opozarjajo izsledki naše ankete. Prav o tem pa je na voljo najmanj študij, saj je država še zlasti zaitniska do interaktivnih podatkov o etnični in socialni sestavi svojega prebivalstva.

Kateri so torej po mnenju anketiranih posebni dejavniki, ki vplivajo na socialno-ekonomski položaj priseljencev? Poleg različnih kategorij v okviru premoženjskega stanja (tevilni anketiranci opozarjajo zlasti na prikrajšanost za podedovano materialno podlago kot izhodie za nadaljnji socialno-ekonomski vzpon svoje generacije in potomcev) so med drugim pomembni psiholosko-socialni vplivi okolja. Anketiranci opozarjajo na nekatere kolektivne miselne prvine, ki jih opažajo v priseljenkih soseskah in ki po njihovi sodbi zavirajo izboljševanje socialno-ekonomskega položaja priseljencev. Eden najpomembnejših kazalcev in dejavnikov je vsekakor dejansko večji delež brezposelnih v posameznih priseljenkih skupinah, zlasti Bošnjakov, kar potrjujejo e podatki zadnjega popisa. Med vzroki za večjo brezposelnost Bošnjakov je lahko tudi etnična diskriminacija pri zaposlovanju (Bešter, 2005, str. 255). Med drugimi ključnimi dejavniki na tem področju pa so vsi tisti, ki povezujejo etničnost s slabšimi možnostmi pri iskanju zaposlitve, ki bi ustrezala njihovi izobrazbi. Anketirani vidijo enega od vzrokov za svoj slabši ekonomski položaj v težjem vzpostavljanju mreže učinkovitih poznanstev. Tudi ta je pogosto odločilna pri iskanju primerne zaposlitve, ki bi ustrezala izobrazbi in sposobnostim iskalca zaposlitve. Poleg tega anketiranci poudarjajo zaviralni vpliv svoje etničnosti glede realnih možnosti ne le pri pridobivanju štipendij, ampak predvsem pri poklicnem napredovanju, kar semtertja podpirajo z navajanjem svojih konkretnih izkušenj. Omembe vredno je e njihovo vsesplošno sklicevanje na sistematično postavljanje raznovrstnih birokratskih ovir.

Po popisu 2002 je bilo v Sloveniji 1.700.862 »staroselcev«⁴ in 263.174 priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev. Med prvimi je bilo 492.539 (manj od 29 %) starih med 30 in 49 let, med priseljenci in njihovimi potomci pa jih je bilo v tej delovno najbolj aktivni starostni skupini kar 90.379 (Korošec, 2008, str. 13), torej več od 34 %. Valerija Korošec (2008) zelo prepričljivo razloži nekoliko manjši delež brezposelnih med priseljenci (ob zadnjem popisu je v obravnavani starostni skupini 30–49 let znašal 12,4 %) od deleža brezposelnih med potomci priseljencev (14,6 %). Vzrok je predvsem poklicna sestava priseljencev, ki je v času njihovega zaposlovanja večinoma ustrezala potrebam slovenskega trga dela. Med priseljenci, še bolj pa med potomci priseljencev, čeprav se slednji po objektivnih merilih (državljanstvo, izobrazba in znanje jezika) niso razlikovali od staroselcev, pa je bil delež brezposelnih v omenjeni starostni skupini (14,6 %) celo občutno višji kakor med staroselci (9,1 %). Zakaj? Koroščeva poskuša to razložiti z razliko v socialnem kapitalu, ki je posledica tega, ali so starši staroselci ali priseljenci. Razlika je predvsem v učinkoviti mreži poznanstev, ki je pogostejša med »staroselci«, in v morebitnem prepričanju, da imajo potomci priseljencev manj socialnega kapitala od »staroselcev«, ki so v nekem okolju s svojo družino že dlje časa. Pri tem pa tudi sama opozarja, da je meja med tovrstnim razlikovanjem in diskriminacijo tanka, »kajti dejstvo je, da so manjšine pogosto v deprivilegiranem položaju in potencialne žrtve diskriminacije« (Korošec, 2008, str. 22).

S šestim anketnim vprašanjem smo zbirali mnenja, izkušnje in opažanja anketiranih o njihovem socialno-ekonomskem položaju v primerjavi s položajem nacionalne večine. Pet anketirancev ni odgovorilo na to vprašanje, večina (116 vprašanih) pa jih meni, da imajo pripadniki »novih« manjšinskih skupnosti in priseljenci v Sloveniji v povprečju slabši socialno-ekonomski položaj kakor etnični Slovenci. Nekateri v tem smislu kažejo na razlike med posameznimi skupinami priseljencev, drugi pa navajajo tudi svoja konkretnjša opažanja in priznavajo, da ima prva priseljska generacija vsekakor slabše možnosti od t. i. »domačinov«.

Anketirani vidijo marginalizirani kulturni položaj priseljencev že v sami ekonomski osnovi priseljskih/manjšinskih kultur in v posledični nedostopnosti kulturnih dobrin, v svoji socialno-ekonomsko pogojeni prikrašdanosti za možnost pasivne ali aktivne udeležbe v kulturnem življenju etnične skupnosti ali širše slovenske družbe. Zgovorni so tudi vtisi nekaterih izvajalk in izvajalcev naše ankete, ki jih navajajo v svojih terenskih poročilih: »Po mojih opažanjih so [anketirani] priseljenci večinoma srednjega ali nižjega 'družbenega' (in finančnega) položaja.« (Bajda, 2005, str. 1–2) »Šlo je za preproste ljudi, ki živijo za preživetje.« (Kramer,

2005, str. 1) »Kot boste videli pri analizi anket, večine priseljencev, ki sem jih jaz anketirala, ne zanima kultura v smislu ustvarjanja literarnih del, koncertov, opere, gledališča ipd. Njihov osnovni cilj je preživeti, za to pa so pripravljeni prijeti za kakršnokoli delo.« (Fekonja, 2005, str. 1)

Približno polovica anketiranih poudarja (svojo) neenakopravnost pri poklicnem napredovanju, kar ugotavljajo tudi drugi avtorji (npr. Bešter, 2005). Vzroke za slabši socialno-ekonomski položaj priseljencev od položaja etnično slovenskega prebivalstva delno pripisujejo etnični diskriminaciji, k čemur jih napeljujejo na eni strani objektivni kazalci (višja stopnja brezposelnosti, poklicna struktura in merljive oblike diskriminacije v delovnem okolju) – o teh piše med drugim Sara Brezigar (2006), na drugi strani pa pričajo o tem izkušnje in subjektivne ocene udeležencev naše in drugih anket (npr. Bešter, 2005, str. 255). Je pa treba poudariti, da gre pri opažanju izvajalcev anket in anketirancev resnično za subjektivne ocene, ki jih ni mogoče posploševati.

5. PRIMERJALNI VIDIK

Današnji socialno-ekonomski, politični, jezikovni in kulturni položaj priseljencev oziroma t. i. »novih manjšinskih skupnosti« v Sloveniji je primerljiv s položajem predvojnih slovenskih izseljencev, življenjske razmere priseljenih delavcev v slovenskem gradbeništvo in nekaterih drugih panogah, delavcev, brez katerih bi bile te najplodnejše panoge slovenskega gospodarstva vse od šestdesetih let v resni zagati, pa so primerljive z življenjskimi razmerami slovenskih rudarjev in tovarniških delavcev v deželah množičnega priseljevanja Slovencev od konca 19. stoletja do 2. svetovne vojne. Ker so obstoječe bivanjske razmere delavcev migrantov v Sloveniji zanje zelo pereč problem, bi bilo treba čim prej pritegniti k reševanju tega vprašanja vsa ministrstva, ki jih to področje zadeva. Glede na predvidene spremembe Zakona o zaposlovanju in delu tujcev (ZZDT) v letu 2010 ter že pripravljeni izbor potrebnih sprememb in dopolnitev bo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve predlagalo še dopolnitev ZZDT, tako da bo Vlada RS lahko sprejela že pripravljeni osnutek Uredbe o določitvi minimalnih bivalnih in higienskih standardov za tujce na delu v RS. Z uredbo bodo tujim delavcem, ki se bodo odločili za nastanitev v objektih v lasti ali najemu delodajalca, zagotovljeni ustrezni minimalni bivalni in higienski standardi, prav tako pa bodo za delodajalce določene sankcije, če standardov ne bi spoštovali (UVI, 2009).

Možnosti za versko življenje priseljencev, zlasti največje verske manjšine v Sloveniji, pa so danes celo precej slabše od tistih, ki so jih imeli slovenski izseljenci pred 2. svetovno vojno, saj so ti praviloma že zelo kmalu po prihodu v državo sprejema lahko začeli postavljati svoje

⁴ Valerija Korošec (2008, str. 11) uporablja ta izraz za pripadnike nacionalne večine in vseh treh v ustavi imenovanih manjšin.

cerkve. Domala vsi naši anketiranci, ki ali v odgovoru na vprašanje o svoji verski enakopravnosti ali na kako drugo vprašanje poudarjajo versko diskriminacijo, ne glede na svojo narodnost in vero opozarjajo na primer ljubljanske džamije, nekateri pa tudi na neupoštevanje drugih verskih pravic (posebnosti v prehrani, odmor za molitev). Težav nimajo le muslimani, saj se pripadniki drugih verskih manjšin v Sloveniji prav tako spopadajo s problemom pridobiti dovoljenje za gradnjo ali posodobitev svojih cerkva. Anketiranci pa ne poročajo samo o neenakopravnosti glede uresničevanja verskih pravic, temveč tudi o verski nestrpnosti.

Na drugi strani pa upad števila tistih Slovencev po svetu, ki so se v prvih desetletjih po 2. svetovni vojni v popisih držav sprejema izrekli za slovensko narodnost, kaže na podobne razmere, kakršne danes doživljajo priseljenci v Sloveniji. V naši anketi se je izkazalo, da je med anketiranimi alarmantno velik delež tistih, ki ne vidijo primernejšega izhoda, kakor da po potrebi ali kar praviloma zatajijo svojo etnično identiteto ali izvor. Približno desetina odgovorov poudarja, da je težko zamolčati ali prikriti svojo pripadnost, če se že po priimku vidi, od kod si. Drugi izrecno navajajo pogosto nepotrebne birokratske ovire, predvsem pa narodnostno nestrpnost kot razlog za prikrivanje lastne etnične identitete. Glavni vzrok za zatajevanje etnične pripadnosti priseljencev v popisih in vsakdanjem življenju so torej nevšečnosti, s kakršnimi se priseljenci srečujejo v Sloveniji zaradi svojega neslovenstva.⁵ Na nekdanj sorazmerno pogosto amerikanizacijo priseljskih imen in priimkov, o čemer piše že omenjeni slovenskoameriški avtor Louis Adamič v svoji knjigi *Kako vam je ime?* (Adamič, 1942), spominja tudi prav tako pogosto spreminjanje mehkega č v trdi č v priseljskih priimkih v Sloveniji, kar je zagotovo eden vidnejših simptomov asimilacije. Pri imenih drugih priseljencev v Sloveniji, v katerih so npr. prav tako neslovenske črke x, y ali w, je tovrstnega slovenjenja imen manj, saj ti priimki ne prinašajo stigmatizacije, ki je značilna za priseljence iz drugih delov nekdanje skupne države – ti pa, kakor rečeno, predstavljajo 90 % vseh tukajšnjih priseljencev. Vse to kaže na hierarhijo vrednotenja neslovenskih etničnih skupin v Sloveniji ter da je asimilacijska in integracijska vprašanja smiselno obravnavati primerjalno, tako da se postavimo v obe zrcalni vlogi, ki ju prevzemamo kot narod izseljevanja in priseljevanja.

To med drugim potrjuje spletni komentar priseljenega Ljubljančana v zvezi z vsebino članka Maje Čepin Čander (2009), v katerem avtorica med drugim piše o asimilacijskih pritiskih na slovenske izseljence in njihove potomce v Argentini. Bralčev komentar se glasi: »Trmasto vztrajanje pri svoji etnični identiteti, pa četudi na drugem

koncu sveta, je lep primer, kako nepredstavljivo je odreči se svojemu etničnemu bistvu. Naj ta primer argentinskih Slovencev vzpodbudi razmišljanje tudi o nas, ki nismo Slovenci, pa bi nas na vse pretege radi asimilirali. Tudi mi bi radi ohranili svoje identitete in ostali Srbi, Hrvati, Bošnjaki, pa čeprav smo lojalni državljani Slovenije. Tudi mi rabimo pomoč družbe pri ohranjanju jezika svojih prednikov. Tako kot Slovenci v Argentini tako tudi mi prispevamo h kulturni raznolikosti Slovenije.«

6. SKLEP

Med integracijskimi načeli Republike Slovenije in priseljsko izkušnjo v tej državi še vedno obstaja skorajda nepremostljiv razkorak, če sodimo po izkušnji velikega dela naših anketirancev in udeležencev v drugih anketah (Komac in Medvešek, 2006). Težava pa ni le v pomanjkanju manjšinskih pravic priseljencev in zaščitne zakonodaje, ki bi jim te pravice zagotavljala, temveč tudi v nedoslednem uresničevanju njihovih že doslej formalno priznanih pravic. Velik del anketiranih priseljencev se namreč še vedno počuti socialno in kulturno odrinjenih na rob. Še posebno pa njihovi odgovori opozarjajo na splošno priznano dejstvo, da jezikovni in kulturni položaj priseljencev precej izhajata ne le iz njihovega političnega, temveč tudi iz njihovega socialno-ekonomskega položaja, ki sta med seboj kar najtesneje povezana (Golash-Boza, 2005, str. 750–751).

Velik del anketiranih ima sporno predstavo o državljski enakopravnosti. Mnogi se počutijo enakopravne že s tem, da je vsaj en član družine redno zaposlen, da otroci obiskujejo šolo in da imajo kaj jesti. V njihovih odgovorih na vprašanja o konkretnih vidikih enakopravnosti pa se pokaže povsem drugačna slika njihove priseljske stvarnosti. Pogosto v teh odgovorih navajajo lastno izkušnjo z etnično diskriminacijo v šolah, pri podeljevanju štipendij, iskanju zaposlitve, na delovnem mestu in pri poklicnem napredovanju. Tudi vsem, ki omenjajo prilagajanje, se zdi samoumevno, da se morajo oni prilagoditi večinski družbi, ne pa tudi narobe. Podobno kakor pripadniki prevladujoče kulture ne razumejo socialnega, jezikovnega in kulturnega prilagajanja v smislu vzajemnega procesa. Njihovi odgovori razkrivajo, da se pogosto niti učitelji niti učenci ne zavedajo, prav tako pa ne delodajalci in delavci, da slovenska ustava vsakemu državljanu zagotavlja pravico do svobodne uporabe lastnega jezika, vsekakor pa na šolskih hodnikih in v večini delovnih okolij priseljencev. Na magnetofonskem posnetku okroglo mize »Vsi drugačni, vsi enakopravni«, ki jo je leta 2003 organiziral Jernej Mlekuž na Osnovni šoli Oskarja Kovačiča v Ljubljani (arhiv ISIM), je zabeleženo pričevanje tamkajšnjih učencev: kadar jih na hodniku med odmorom njihovi učitelji slišijo govoriti v materinščini, jih opozorijo, da morajo govoriti slovensko.

Prav tako omejen je dostop nepriznanih manjšin do oblikovanja družbenih norm nacionalne družbe, ki naj

⁵ Med 249 anketiranimi je manj od deset takšnih, ki vidijo kakršno koli prednost v svojem priseljskem položaju; kot prednost navajajo znanje dveh maternih jezikov in vraščenoost v dve kulturi. Skoraj vsi pa s precejšnjim poudarkom pišejo o težavah, ki jim jih v Sloveniji prinaša njihov neslovenski izvor.

bi ji te skupnosti pripadale. V zvezi s statusnopravno diskriminacijo najpogosteje omenjajo izbrisane. Njihov osrednji argument, ki priča o politični izločenosti priseljencev, pa je, da kot nepriznane manjšine nimajo svojih predstavnikov v državnem zboru. Podobno razmišlja v svojem spletnem članku celjski publicist Marko Sjekloča (2007), pridružuje pa se mu denimo še Gosar (2005, str. 23–24). Mnogi anketiranci s tem povezujejo še svojo kulturno neenakopravnost, na kar je vztrajno opozarjal nekdanji varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek (2006).

Odgovori anketiranih večinoma izražajo mnenja, da imajo priseljenci slabše možnosti za kulturno-umetniško delovanje kakor drugi državljani, da osrednji slovenski mediji tako rekoč ne poročajo o njihovih kulturno-umetniških dejavnostih, da slovenska država te dejavnosti le mačehovsko podpira in da je torej kulturni položaj priseljencev v tej državi nedvomno obremenjen. Vzrok in posledico takšnega stanja vidijo v prevladovanju negativnih stereotipov o priseljenicah in pripadnikih »novih« manjšin, v trdovratno zakoreninjenih predstavah, ki oblikujejo njihovo izkrivljeno javno podobo. Velik del anketirancev na prvem mestu vključuje v ta začarani krog verižnih členov, ki hkrati delujejo vzročno in posledično, svoj neenakopravni socialno-ekonomski položaj, ki je tesno dvosmerno povezan z njihovim neenakopravnim položajem na področjih politike, izobraževanja in poklicnega napredovanja. Podobno dvosmerno vlogo v tem krogu dejavnikov in učinkov pripisujejo verski neenakopravnosti ter vsem drugim oblikam etnične diskriminacije in ksenofobije, od prezirljivega odnosa slovenskih sokrajanov pa vse tja do prikritega ali očitnega zapostavljanja s strani posameznih uslužbencev v državnih uradih in javnih zavodih, deloma pa tudi slovenskega pravnega sistema ter zakonodajne in izvršne oblasti v državi.

Čeprav naj bi tudi pripadniki večinske etnične skupnosti s prispevkom v nacionalni kulturni proračun sofinancirali kulturne dejavnosti manjšinskih skupnosti, se v Sloveniji dogaja ravno nasprotno. V zadnjem poldrugem desetletju se je namreč v povprečju namenjalo kulturnim dejavnostim nacionalne večine kar 95,5 % vložka »novih« manjšinskih skupnosti in priseljencev v državni kulturni proračun, medtem ko so slednji že s pol odstotka svojega lastnega vložka v kulturni proračun RS pokrili vse državne subvencije, ki so jih sami prejeli. Če nacionalna skupnost ne namenja manjšinskim kulturnim dejavnostim sorazmernega deleža sredstev, ne moremo govoriti o vzajemni podpori, kaj šele o pozitivni diskriminaciji ogroženih manjšinskih kulturnih interesov. V tem primeru je podpora enostranska, saj le pripadniki manjšin s vložkom v kulturni proračun države prispevajo za kulturne dejavnosti nacionalne večine, ne pa tudi narobe, s čimer je pozitivna diskriminacija namenjena nacionalni večini.

Javni poziv Ministrstva za kulturo k izboru kulturnih projektov različnih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v RS je bil zadnjič objavljen decembra 2008.

V letu 2009 so bile te operativne naloge in finančna sredstva v celoti preneseni na Javni sklad za kulturne dejavnosti (JSKD), zato da bi razširili javno odgovornost za te programe ter izboljšali področno in območno integracijo. JSKD namreč lahko ponudi zainteresiranim kulturnim društvom strokovno podporo, primerjalne strokovne presoje, po svojih območnih izpostavah pa ima tudi povezave z občinami, ki prav tako podpirajo kulturne dejavnosti različnih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v RS. Ministrstva za kulturo bo strokovno spremljalo in vrednotilo učinke pri doseganju ciljev omenjenega prenosa operativnih pristojnosti, obravnavalo morebitne pritožbe in ugotavljalo, koliko kulturnih društev t. i. »novih« manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev je lahko s tem povečalo obseg in kakovost svojih kulturnih dejavnosti ter njihovo odmevnost v širši slovenski družbi.

Nujno bi bilo treba vzpostaviti zanesljive mehanizme sprotne vrednotenja napredka tudi na vseh drugih področjih enakopravne vsestranske vključitve priseljencev in uresničevanja tistih pravic pripadnikov t. i. »novih« manjšinskih skupnosti, ki izhajajo iz sprejetih načel o varstvu manjšin, vsekakor pa tudi na področju ukrepov za boj proti ksenofobiji in vsem (aktivnim in pasivnim) oblikam socialno-ekonomske, kulturne, jezikovne in verske diskriminacije. Toda vzpostavitev učinkovitega instrumentarija za nadzor na teh področjih je mogoča le ob tesnem sodelovanju političnega, strokovno-upravnega, znanstvenega in izobraževalnega podsistema, pa tudi nevladnih organizacij, medijev⁶ in lokalnih operativnih skupin na terenu – in to ne le med seboj, temveč predvsem tudi s predstavniki »novih« manjšinskih skupnosti in priseljenici.

Viri in literatura:

Adamic, L. (1940). *From Many Lands*. New York in London: Harper.

Adamic, L. (1942). *What's Your Name?* New York in London: Harper.

Adamic, L. (1946). Prepis predavanja iz leta 1946. Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, Rokopisna zbirka, fond Louis Adamič.

Albreht, M. (1998). Strpnost in spoštovanje drugih: posvet ob 50. obletnici splošne deklaracije o človekovih pravicah. *Delo*, št. 287 (11. 12. 1998), str. 2.

Anketa (2005). Anketa o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji. Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU (ISIM),

⁶ Pomemben del integracijske strategije zadeva uravnoteženo in nediskriminacijsko poročanje medijev o kulturni raznovrstnosti v Sloveniji, kar mora upoštevati tudi Zakon o RTV Slovenija.

Projekti ISIM, Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji, Anketa.

ARRS (2006). Razpisi 2006, Razpisna dokumentacija, Podrobnejša predstavitev ciljev po posameznih temah. <<http://www.arrs.gov.si/sl/progproj/crp/razpisi/06/inc/podrob-predstavitev-ciljev.doc>>

Bajda, P. (2005). Izvajanje anket med priseljenci – terensko poročilo. Anketa 2005, anketna dokumentacija.

Batagelj, Z. (2003). *Strpnost*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov.

Bešter, R. (2005). Ekonomska integracija priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo*, str. 559–590. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Brezigar, S. (2006). Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: »uskoško« prebivalstvo v Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: zaključno poročilo*, str. 73–151. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Čepin Čander, M. (2009). Reportaža: argentinski Slovenci, mit in realnost. Dnevnikov objektiv – sobota, 23. 5. 2009. <http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/objektiv/1042268793>

Čurin Radovič, S. (2002). Analiza stanja na področju kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev. *Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

Dekleva, B., in Razpotnik, Š., ur. (2002). *Čefurji so bili rojeni tu: življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta; Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Erdheim, M. (1992). Das Eigene und das Fremde. *Psyche*, XLVI (avgust 1992), str. 730–744.

Fekonja, M. (2005). Poročilo, 13. 5. 2005. Anketa 2005, anketna dokumentacija.

Goethe, J. W. von (1897). Maximen und Reflexionen über Literatur und Ethik. *Goethes Werke*, zv. 42. Weimar (hg. v. Sophie von Sachsen).

Golash-Boza, T. (2005). Assessing the advantages of bilingualism for the children of immigrants. *International Migration Review*, 39, št. 3, str. 721–753.

Gosar, A. (2005). Selected demographic impacts of migrations: the case of Slovenia. *Migrants and education: challenge for European schools today*, str. 23–30. Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU.

Graf, P. (2004). Migration as a Change of Cultural Relations by a New Language Map. *Dve domovini/Two Homelands*, št. 19, str. 9–23.

Hanžek, M. (2006). Letno poročilo varuha človekovih pravic za leto 2005. <<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=1080#c1860>>

Josipovič, D. (2006). *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC.

Klepec, K. (2007). Socialni kapital in (ne)strpnost med slovensko mladino: diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Komac, M. (2003). Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji. *Razprave in gradivo*, št. 43, str. 6–33.

Komac, M., in Medvešek, M., ur. (2006). *Percepcije slovenske integracijske politike: »uskoško« prebivalstvo v Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Korošec, V. (2008). *Socialni in kulturni kapital kot dejavnik razlik v uspešnosti na trgu dela med staroselci, priseljenci in potomci priseljencev*. Ljubljana: UMAR. <http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/dz/2008/dz12-08.pdf>

Kovačič, G. (2005). Nezadostnost strpnosti. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 04*, str. 168–185. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kramer, L. B. (2005). Poročilo: Dobovec pri Rogatcu in Trlično, 29. 4. 2005. Anketa 2005, anketna dokumentacija.

Krek, J. (2000). Vzgoja k strpnosti. *Sodobna pedagogika*, 51/117, št. 1.

Kuzmanič, T. (1994). Postsocializem in toleranca ali Toleranca je toleranca tistih, ki tolerirajo – ali pa ne! *Časopis za kritiko znanosti*, št. 164/165, str. 165–183.

Kuzmanič, T. (2004). Kaj (ne)strpnost je in kako jo lahko kot koncept uporabljamo/zlorablamo? *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 03*, str. 150–174. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Leskošek, V., ur. (2005). *Mi in oni: Nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Lokar, S. (1986). Nacionalizem, mladina in šola: Edina pot: vzgoja za strpnost, enakopravnost in razumevanje

drugačnih kulturnih obrazcev življenja. *Prosvetni delavec*, št. 4, str. 5.

Media Watch (1998–2010). Ljubljana: Mirovni inštitut. <<http://mediawatch.mirovni-institut.si/>>

Medvešek, M., in Vrečer, N. (2005). Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo*, str. 271–377. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Popis 2002. <<http://www.stat.si/popis2002/si>>

Sardoč, M. (2009). Strpnost, multikulturnost in medkulturni dialog: enakost, različnost in drugačnost v vzgoji in izobraževanju. *Zbornik predavanj in dokumentov Mednarodne konference Izobraževanje za medkulturni dialog*, str. 60–64. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Sjekloča, M. (2007). Integracija priseljencev v slovensko družbo. <<http://www.markosj.net/priseljenci.htm>>

Svet Evrope (2003). Urad komisarja za človekove pravice. Poročilo Alvara Gil-Roblesa, komisarja za človekove pravice, o njegovem obisku v Sloveniji, 11.–14. maj 2003 (CommDh(2003)11).

Svet Evrope (2006). Urad komisarja za človekove pravice. Poročilo o spremljanju napredka Slovenije (2003–2005): Ocena napredka v izvajanju priporočil komisarja Sveta Evrope za človekove pravice (CommDH(2006)8).

Širec, A., ur. (1997). *Zbornik referatov mednarodnega znanstvenega simpozija Strpnost do manjšin*. Maribor: Pedagoška fakulteta; Inter-kulturo.

Šlibar, N., ur. (2006). *Barve strpnosti, besede drugačnosti, podobe tujosti: vzgoja za strpnost in sprejemanje drugačnosti preko mladinske književnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za pedagoško izobraževanje.

Toš, N., ur. (2004). *Vrednote v prehodu III: Slovensko javno mnenje 1999–2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

UVI – Urad vlade za informiranje (2009). Vlada RS sprejela odgovor na pobudo v zvezi z vprašanjem neprimerne nastanitve tujih delavcev. Računovodja.com, 18. 9. 2009. <<http://www.racunovodja.com/clanki.asp?clanek=4056>>

Voltaire (1988). Toleranca (prev. J. Pavlič). *Nova revija*, št. 77, str. 1398–1399.

Zupančič, B. M. (2004). Vsi ljudje so rojeni enaki. In mladi bedak to verjame: strpnost. *Delo*, št. 231 (2. 10. 2004), str. 12–13.

Žitnik Serafin, J. (2008). *Večkulturna Slovenija: Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.